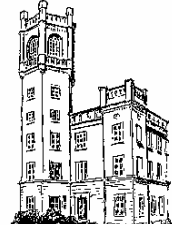

*Historiska institutionen
Uppsala universitet*

Svensk civillagsstiftning och synen på det nationella

En analys av den politiska debatten i anslutning till
1826 års civillagsförslag.

**Uppsala Universitet
Historiska Institutionen
Historia C VT-06
Examinator: Margareta Revera
Författare: Björn Bertilsson
Handledare: Henrik Edgren**

Innehållsförteckning

1 Inledning	3
1.1 Brytningstid	3
1.2 Syfte, frågeställning och hypotes	4
1.3 Teori	5
1.3.1 Att forska i en brytningstid	5
1.3.2 Teorier om nationalism	6
1.3.3 Teoretisk utgångspunkt	10
1.4 Tidigare forskning kring 1826 års civillagsförslag	12
1.5 Källmaterial, metod och avgränsning	14
2 Empirisk undersökning	16
2.1 Arbetet med civillagsförslaget	16
2.1.1 Lagkommitténs uppdrag	16
2.1.2 Johan Gabriel Richert och hans ideologiska grund	17
2.2 1826 års civillagsförslag och den efterföljande debatten	19
2.2.1 Civillagsförslagets innehåll och lagkommitténs motivuttalanden	19
2.2.2 Civillagsförslagets behandling vid riksdagen 1828–29	22
2.2.3 Högsta domstolens granskning av civillagsförslaget (1833)	24
2.2.4 Civillagsförslagets behandling vid riksdagen 1834–35	27
2.2.5 Civillagsförslagets behandling vid riksdagen 1840–41	28
3 Sammanfattning och avslutande diskussion	30
4 Källförteckning	33
5 Litteratur	33

1 Inledning

1.1 Brytningstid

Den 13 mars år 1809 avsattes Sveriges kung Gustav IV Adolf i en oblodig statskupp – det Gustavianska enväldets tid var förbi. Det var inte bara en kung som tvingades från tronen. Starka krafter verkade för att driva en hel samhällsepok mot ättestupan. Andra kämpade lika frenetiskt för att hålla den gamle vid god vigör. Vid riksdagen som följde statskuppen fattades beslut om ändringar av konstitutionen som gjorde att detta ständermöte gick till historien som ”revolutionsriksdagen”.¹ Trots att det är både förenklat och ofta direkt felaktigt att tala om enskilda händelser eller årtal som skiljeväggar mellan en epok och en annan, så är det frestande att benämna decennierna kring 1809 års statskupp som en brytningstid. Ståndssamhället ifrågasattes, den korporativa staten började ifrågasättas utifrån en individbaserad kapitalism på stark framväxt, nya samhällsklasser växte fram, den framväxande (med)borgerliga offentligheten var på väg att bli norm. Det var också en tid då föreställningar om en nationell identitet nådde alltfler människor. Nationen, svenskheten och patriotismen blev begrepp som präglade den offentliga debatten.

Lagstiftningen var ett av de områden som kom att symbolisera hur olika samhällsepokers, den feodala och den kapitalistiska, kom att ställas i motsättning till varandra. Därför tillsattes under 1810-talet en lagkommitté med målsättningen att modernisera och förbättra den svenska lagstiftningen. Förslaget presenterades 1826 och kom att väcka starka känslor. 1826 års civillagsförslag var starkt påverkat av utländsk lagstiftning och byggde på idén om människors lika rättigheter och dessutom förordades en nedmontering av systemet med ståndsprivilegier. Men, skulle det vara nödvändigt att ändra det samhällssystem som växt fram under århundraden? Och kunde man verkligen införa en lagstiftning som i stora delar var främmande för det svenska folket och deras rättsmedvetande?

¹ Jansson 1985, s. 76–77, Norberg 1999, s. 61.

1.2 Syfte, frågeställning och hypotes

Syftet med uppsatsen är att placera 1826-års civillagsförslag och den efterföljande debatten i ett större sammanhang i ljuset av 1800-talets samhällsomvandling och den växande betydelse som den nationella identiteten fick. Detta kommer att göras genom att analysera den svenska riksdagens arbete med 1826 års civillagsförslag och undersöka i vilken mån diskussionen om svensk civillagstiftning påverkades av nationella utgångspunkter. Huvudfrågan är:

- Påverkades debatten om 1826 års civillagsförslag av nationella föreställningar?

För att besvara detta kommer följande att undersökas:

- Vilka olika politiska åsiktsläger kan identifieras i debatten kring 1826 års civillagsförslag?
- Kan de två synsätt på det nationella som florerade under tidigt 1800-tal, det medborgerligt civistiska och det kulturellt etniska, spåras i den politiska debatten?²

Lagstiftningsdebatten är intressant att analysera, då den speglar tidens politiska uppfattningar. Människorna bakom motioner, betänkanden och riksdagsdebatter uttryckte inte bara sina åsikter, de hade också reell makt att påverka sin samtid (och även i viss mån framtiden, även om konsekvenserna sällan är förutsägbara). Uppsatsen kan sägas ha en kumulativ forskningsrelevans. Dels som ett ytterligare bidrag till den forskning som pekat ut det tidiga 1800-talet som en viktig brytningspunkt mellan två samhällsepok; dels försöka ge en annan bild av 1826-års civillagsförslag än som främst ett kodifikationsprojekt vilket har presenterats i tidigare forskning.

Mot bakgrund av den samhälleliga omvälvning och framväxten av nationella identitetsuppfattningar som präglade det tidiga 1800-talet har en hypotes utarbetats och prövas mot det undersökta materialet. Om hypotesen befinns vara riktig är det ett ytterligare ett indicium på att den nationella identiteten blev en betydelsefull del av den nya samhällsordningen. Hypotesen lyder: orsaken till att 1826 års civillagsförslag inte blev verklighet kan till stor del förklaras av att starka politiska krafter var av den uppfattningen att lagstiftningen skulle anpassas till folkets nationella särprägel. Ett lagförslag som var starkt influerat av idéer från kontinenten och således inte byggde på svensk rättstradition ansågs följaktligen vara illa lämpat för det svenska folket.

² Dessa begrepp diskuteras under 1.3.3.

1.3 Teori

I detta kapitel kommer den samhällsförändring som ståndssamhällets upplösning innebar att sättas i relation till den framväxande nationalismen. Efter att de allmänna dragen presenteras är ambitionen att motivera hur dessa teoretiska utgångspunkter kan tillämpas i denna undersökning.

1.3.1 Att forska i en brytningstid

I undersökningen *Adertonhundratalets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870* arbetar Uppsalahistoriken Torkel Jansson med tesen att ståndssamhällets upplösning skapade ett tomrum och därmed ett behov av ett nytt sätt att lösa samhällsproblem, exempelvis onykterhet och fattigdom. Lösningen på det uppkomna problemet blev frivillighetsföreningsväsendet, eller om man så vill: associationsbildningen. Jansson menar att det är tydligt att det under undersökningsperioden skedde en förändring i fråga om hur samhället skulle organiseras.³ Ståndsstaten övergick till parti-staten och det privilegierade skråsamhället transformerades till det konkurrensbaserade intresseorganisationssamhället; men det var ingalunda en ögonblicklig förändring, övergången skedde genom en utdragen process.⁴

Nationalismens framväxt kan, enligt Jansson, ses utifrån ett emancipationsperspektiv. När undersåtarna blir fria medborgare blir behovet av en ny sammanhållande gemenskap stor.⁵ Kanske kan man beskriva nationalismen som en kolossal föreställd association.⁶ Med upplösningen av ståndssamhället måste gamla sammanhållande institutioner, som exempelvis kyrkan, ersättas av något nytt. Detta nya blev nationen.

Idéhistoriken Johan Norberg ägnar en inte obetydlig del av sitt verk *Den svenska liberalismens historia* åt årtiondena som följde efter 1809 års statsomvälvning. Han menar att liberalerna⁷ efter 1809 fick medvind i och med den nya konstitutionen, trots att de kort efter att den stadsfästs hamnade i opposition under Karl XIV Johans regim.⁸ Norberg ser Johan Gabriel Richert som en av sin tids främsta svenska politiska tänkare och menar att han gav liberalerna i Sverige en teore-

³ Jansson 1985, s. 76.

⁴ Jansson 1985, s. 116 och 238.

⁵ Jansson 1985, s. 75–76.

⁶ Med hänvisning till Hobsbawm är Jansson inne på en liknande diskussion. Se Jansson 1985, s. 65.

⁷ Norberg framhåller att liberal inte var någon allmänt vedertagen benämning vid den tiden, men han använder begreppet för att beteckna dem som stod för idéer som typiskt sett förknippas med den klassiska liberalismen. Se exempelvis Norberg s 12. Om inte annat anges kommer fortsättningsvis begreppet liberal avse dem som stod för den individuella friheten genom oppositionen mot korporationssamhällets kollektiva synsätt där varje människa ses som en del av samhällsorganismen.

⁸ Norberg 1999, s. 73–74.

tisk grund.⁹ Meningsskiljaktigheterna i många av tidens politiska frågor kan, med hänvisning till Richert, ses som en konflikt mellan medeltid och nutid.¹⁰ Bland de liberala fanns en uppfattning att splittringen i en fyrståndsriksdag var ett frö till nationell splittring och således måste avskaffas.¹¹ Bland dem som försvarade korporationssamhället var det överlag en brist på principiell grund i debatten. August von Hartmansdorff framhålls som en av få i det korporationsbevarande lägret som förde en mer övergripande argumentation och inte bara förfäktade diverse särintressen.¹²

Uppsalahistoriken Henrik Edgren undersöker i sin avhandling *Publicitet för medborgsmannavett Det nationellt svenska i Stockholms-tidningar 1810–1831* hur den nationella identiteten förmedlas i den framväxande medborgerliga offentligheten. En rad tidningar, publicerade i Stockholm, utgör det huvudsakliga källmaterialet. Tidningarna var en viktig arena för den tidens politiska debatt. Den politiska debatten i pressen är en viktig källa för att förstå tidens ideologiska grupperingar.¹³

Tidningarna som undersöks delas in i tre olika generella politiska inriktningar: radikalt reformistiska, moderat reformistiska och korporationsbevarade.¹⁴ De båda reformistiska inriktningarna gav uttryck för en vilja till samhällsförändring och upplösning av gamla samhällsindelningar; den radikala pressen ville dock förändra samhället i större omfattning och i snabbare takt. Korporationsbevarade tidningar förfäktade den rådande samhällsordningen, men behövde inte per definition vara mot förändringar – så länge det inte hotade den rådande samhällsstrukturen. Det framgår med tydlighet att de olika skribenterna ofta utgick ifrån nationella utgångspunkter i sina debattartiklar, både i den reformistiska och i den korporationsbevarande pressen.

1.3.2 Teorier om nationalismen

Föreställningar om det nationella och nationell identitet är centrala för denna uppsats. Det är därför på sin plats att närmare presentera ett antal nationalismforskare som lagt fram teorier om nationalismen på ett mer allmänt plan.

Den engelske historikern Eric J. Hobsbawm är en av de mest uppmärksammade nationalismforskarna under de senaste decennierna. *Nations and Nationalism since 1780* får betecknas som hans viktigaste verk i sammanhanget. Han beskriver nationalismen som en nymodighet. Från tiden

⁹ Norberg 1999, s. 81.

¹⁰ Norberg 1999, s. 84.

¹¹ Norberg 1999, s. 64.

¹² Norberg 1999, s. 90.

¹³ Edgren 2005, s. 14 f.

¹⁴ Edgren 2005, s. 33 f.

kring den franska revolutionen 1789 och framgent under 1800-talets tidigare del uppkommer nationalismen på vissa håll som ett nytt, ej tidigare existerande fenomen. Det finns också uppenbara skillnader mellan nationalismen och den sena sjuttonhundratalspatriotismen. Patriotismen ser Hobsbawm som en lojalitet till landets ledare och styrskick, snarare än till landet – nationen – i sig.¹⁵ Detta kom till uttryck i de franska och amerikanska revolutionerna där patriotiska strömningar, inte nationalistiska, var en av drivkrafterna. Patriotismen fick sedermera konkurrens från andra ideologier som hade förmågan att mobilisera stora grupper genom hänvisning till andra samhörighetsfaktorer exempelvis klasstillhörighet eller nationell identitet. Som försvar mot detta förenade statsmakten patriotismen med den nationalistiska ideologin – detta för att kunna vinna uppslutning i de breda folklagren.¹⁶

Den nationella identiteten och nationalismens ideologi ser Hobsbawm som en konstruktion i huvudsak ovanifrån, vilket tydligt framgår av det uttalande han citerar från det första riksdagsmötet i det enade kungariket Italien: ”Nu har vi skapat Italien, nu måste vi skapa Italienare”.¹⁷ Avgörande för nationalismens fortlevnad anser han vara hur den nya ideologin tas emot av de breda lagren av befolkningen. Han framhåller i detta sammanhang att en kommunikation mellan eliten och befolkningen i stort inte hade varit möjlig i det förindustriella samhället.¹⁸

När stater och nationella rörelser ville mobilisera befolkningen för att genomföra den nationalistiska ideologin hänvisades till redan existerande föreställningar om kollektiv samhörighet.¹⁹ Sådana kunde vara språk, etnicitet, religion och återknytande till en ”historisk nation”. Genom att hänvisa till den känsla av samhörighet som redan fanns genom en existerande statbildning med lång historia eller vetskapen om en gammal, ibland sedan länge försvunnen, statsbildning kunde känslan hos befolkningen att de tillhörde en och samma nation väckas och underblåsas.²⁰

I *stat, nationer och nationalism* kopplar Ernest Gellner nationalismens uppkomst till utvecklingen av den vetenskapliga och kritiska rationaliteten, uppkomsten av ett kapitalistiskt produktionsätt, urbaniseringen och den sociala mobiliteten samt tillkomsten av den borgerliga individualismen och den nya intelligentian. Övergången till det industriella samhället innebar stora vetenskapliga och tekniska framsteg. Detta nya samhälle ödelade feodalsamhällets traditionella hierarkier, grundlagda på social status, för att ge plats åt en social struktur karakteriserad av en komplex och framförallt föränderlig arbetsfördelning där personerna i systemet blir allt mer utbytbara. Denna förändring, som också påverkas av den ökade möjligheten till kommunikation, vänder upp och

¹⁵ Hobsbawm 1990, s. 87.

¹⁶ Hobsbawm 1990, s. 80 ff.

¹⁷ Hobsbawm 1990, s. 44.

¹⁸ Hobsbawm 1990, kap. 2.

¹⁹ Hobsbawm 1990, s. 46.

²⁰ Hobsbawm 1990, s 73. ff.

ned på det traditionella samhället och dess identiteter. För att stärka sin makt instiftar staten ett allmänt utbildningssystem och tar hjälp av de intellektuella för att skapa grunden till en konstruerad kulturell homogenitet. Detta genomförs för att skapa en nationell identitetskänsla som är nödvändig för den politiska integrationen. I Gellners teori är uppbyggandet av ett utbildningssystem, med syftet att indoktrinera befolkningen inom statens geografiska gränser med det nationella budskapet, centralt. Industrisamhället förutsätter att befolkningen har vissa grundläggande kunskaper, såsom läs- och skrivkunnighet, visst tekniskt kunnande och utbildning som gör det möjligt att följa instruktioner.²¹

Liksom Hobsbawm ser Gellner nationalismen som en konsekvens av den nya samhällsordningen. Ofta kommer de gamla kulturerna till användning när nya högkulturer skall skapas. Det finns många potentiella nationer, men begränsat territoriellt utrymme varför alla kulturer inte kan förverkliga sina nationssträvanden fullt ut.²²

Den brittiska statsvetaren Benedict Anderson hävdar i *Den föreställda gemenskapen – reflektioner kring nationalismens ursprung och spridning*, liksom Hobsbawm och Gellner, att nationen är en föreställd gemenskap. Nationalstaten uppstod i Europa samtidigt som de första tidningarna började få en mer omfattande spridning och i en tid då kommunikationsmedierna förbättrades radikalt och folkspråken redan uppgraderats till maktspråk och användes i administrationen.²³ Dessa förändringar gjorde det möjligt att utväxla tankar och idéer över långa avstånd – nationen var därför från första början en kommunikationsgemenskap. Publicister producerade för ett stort antal konsumenter, inte bara familjeöverhuvudet utan alla medlemmar i de läsande klassernas familjer, även tjänstefolk och barn. Genom förändringen i samhället och folkspråkens framryckning fanns det plötsligt en stor marknad för publicister och andra producenter av tryckta verk.²⁴ Den stora mängd människor som genom tekniken samtidigt kunde ta del av samma information kunde därigenom föreställa sig en gemenskap. Detta till skillnad mot den traditionella aristokratin vars sammanhållning huvudsakligen var konkret och i mindre omfattning; där skapades gemenskap genom giftermål och arv.²⁵

Anderson uppmärksammar också nationalismens förmåga att anpassa och förändra sig och därigenom fortleva oavsett politisk regim, ekonomisk system och samhällsstruktur. På så sätt har nationalismen, som en föreställd gemenskap, från slutet av 1700-talet till nutid lyckats utbreda sig och frodats.²⁶ Det påminns också om att nationalismens föreställningskraft är mycket stark, vilket

²¹ Gellner 1997, s. 53.

²² Gellner 1997, s. 69.

²³ Anderson 1992, s. 47 ff.

²⁴ Anderson 1992, s. 80.

²⁵ Anderson 1992, s 81. f.

²⁶ Anderson 1992, s. 151.

bekräftas av att mycket av den föreställda gemenskap som en nation utgör bygger på glömska.²⁷ Parallellen med den svenska ”glömskan” vid förlusten av Finland är slående.²⁸

Samtliga av de forskare som här presenteras understryker att den nationella identiteten är en konstruktion, vilket också är min uppfattning. Vad som främst skiljer dessa teoretikers tanke-mönster åt, är deras uppfattningar om det nationella identitetsskapandets innehåll. Vid forskning om nationalism och nationell identitet i det tidiga 1800-talet är Hobsbawm, Anderson och Gellner auktoriteter som inte kan förbigås. Samtidigt är deras teorimodeller så vida och generella att de är svåra att tillämpa rakt av. Med ovan redovisade uppfattningar om nationalismens karaktär kan en undersökning av mer specifika områden företas. Ett exempel på en undersökning där nationen som en konstruktion har tillämpats är Edgrens *Publicitet för medborgsmannavett Det nationellt svenska i Stockholms-tidningar 1810–1831*. Den nationella identiteten diskuteras här i en enskild nation, under en bestämd tidsperiod och inom en utpekad verksamhet: den politiska pressen i Sverige under tidigt 1800-tal.

Edgren arbetar i sin avhandling med två nationsbegrepp: det medborgerligt civistiska och det kulturellt etniska.²⁹ Begreppen introducerades av Edgren, men bygger på en uppdelning som under en lång tid har varit etablerad inom forskningsområdet. Olika forskare har använt skilda begrepp, men till sitt sakinnehåll är de att hänföra till samma uppdelning i två huvudriktningar.³⁰ Det medborgerligt civistiska identitetsbegreppet karaktäriseras av viljan att tillhöra en stat och viljan att tjänstgöra som en samhällsnyttig medborgare. Det kulturellt etniska identitetsbegreppet betonar istället härkomst, språk, historia och kultur. Det understryks att de två identitetsbegreppen nästan aldrig påträffas i någon renodlad form i den svenska debatten under första hälften av 1800-talet.³¹ Men de är användbara som redskap för att karakterisera den tendens som de olika politiska tidningarna visade. Av särskilt intresse är att det förefaller ha funnits en gemensam uppfattning kring den nationella identiteten hos de båda riktningarna; för att en stat skulle bli framgångsrik förutsattes att den utgick från en nation som kunde uppvisa ett gemensamt språk, en gemensam historia och härkomst.³² Detta visar tydligt att det ena nationsbegreppet inte är det andras motsats – saken ter sig mer komplicerad än så.

²⁷ Anderson 1992, s. 152.

²⁸ Se bland annat Edgren 2005, s. 223 f.

²⁹ Edgren 2005, s. 43–48.

³⁰ För vidare diskussion se not 58 i Edgren 2005, s. 42.

³¹ Edgren 2005, s. 48.

³² Edgren 2005, s. 250 se not 64.

1.3.3 Teoretisk utgångspunkt

Teoretisk utgångspunkt för uppsatsen är uppfattningarna om nationen och den nationella identiteten. Varken frågeställningarna eller den hypotes som presenterats är hämtade från någon specifik teoribildning. Teorierna som redovisats kommer att användas som ett arbetsredskap, dels för att förstå hur den nationella tar sig uttryck i källorna och dels som ett sätt att presentera resultatet på ett för läsaren begripligt sätt. Några av de ovan anförda teorierna skall flyttas ned från det allmänna planet och kort diskuteras utifrån de specifika förutsättningar som frågeställningen i uppsatsen bjuder.

De ovan redovisade teorierna bygger på nationalismen som en massrörelse. Undersökningsperioden sträcker sig från 1810-talet till 1840-talet, således innan det är möjligt att tala om en massnationalism i den bemärkelse som Hobsbawm, Gellner och Andersson m.fl. talar om. Det undersökta materialet framställdes under vad som skulle kunna sägas vara ett förstadium till det sena 1800-talets massnationalism.

Detta till trots så anser jag att vissa delar av teorierna går att använda i undersökningen. Hobsbawm definierar, som visats i det föregående, en allmängiltig doktrin för hur nationer skapas. Därför borde hans teorier vara möjliga att tillämpa också på Sverige. I samband med lagstiftningsdebatten i Sverige torde hänvisning till en historisk nation som medel i uppbyggandet av den nationalistiska ideologin, vara den mest intressanta infallsvinkeln.

Nationalismens starka föreställningskraft, som Anderson framhåller, är en parameter som kommer att beaktas under arbetet med källmaterialet. Det viktiga i hans teori är att genom denna egenskap kan nationalismen och uppfattningar om den nationella identiteten frodas och utbreda sig också utan överlagd och medveten indoktrinering från makthavare med egenintresse i saken.

Även om Gellner själv inte för fram detta, kan möjligen hans tankesätt appliceras på befolkningens förhållande till lagarna. En mer sofistikerad civillagstiftning, som är något mer än den kodifierade sedvänjan, kräver en viss grad av bildning hos dem som skall läsa och följa lagen. Det gäller särskilt om lagen skall fungera handlingsdirigerande, vilket inte sällan är lagstiftarens vilja i ett modernt samhälle. Utbildning av befolkningen kan således anföras som en förutsättning för att civillagstiftningen skall kunna ha något annat underlag än kodifiering av sedvänjan. Samma tankemönster kan utläsas ur liberalen och lagkommittéledamoten Johan Gabriel Richerts³³ utlåtanden i samband med diskussionen huruvida ett juryssystem skulle tillämpas i Sverige. För att en ny lagstiftning skulle kunna anammas krävdes att nationallynnet i allmänhet antagit en upphöjd

³³ Om Richert, se i det följande. Särskilt under 2.1.2.

och frisinnad karaktär för att använda Karl Warburgs³⁴ ord när han analyserar Richerts ståndpunkt i juryfrågan.³⁵ Gellners tankar kan således kopplas samman med de farhågor kring bristande kunskap hos medborgarna som Richert framförde.

Som teoretisk angreppssätt förefaller också det som Jansson anför vara av intresse. Det tomrum som uppstod då ståndssamhället uppluckrades och gamla sammanslutningar upplöstes behövde ersättas med något nytt. Denna idé om den nationella identiteten som en ny gemenskap, för vilken ett behov uppstått till följd av att samhället befinner sig i en brytningstid ligger i linje med de uppfattningar som Hobsbawm, Gellner och Anderson företräder.

De två nationsbegrepp, medborgerligt civistisk och kulturellt etnisk, som Edgren arbetar med kommer att användas i denna uppsats enligt ovan beskriven definition.

³⁴ Warburg kommenteras under not 566 i avsnitt 1.5.

³⁵ Warburg 1905, s. 231–232. Se också Edgren 2005, s. 82.

1.4 Tidigare forskning kring 1826 års civillagsförslag

Edgrens avhandling visar att 1826 års civillagsförslag var ett återkommande ämne hos skribenterna i Stockholms politiska tidningar. Han menar att två olika huvuduppfattningar kan urskiljas i debatten rörande synen på lagstiftning vid tiden för 1826 års lagförslag. Å ena sidan dem som ansåg att samhället skulle bevaras i sin bestående form eller bara sakta omvandlas; å andra sidan dem som menade att behovet av förändring var påtagligt och en genomgripande omvandling behövdes för att anpassa lagstiftningen efter behoven i det nya samhället som stod för dörren. Redan vid 1809 års riksdag ifrågasattes 1734 års lag som i stora delar alltjämt var gällande. Kritiken från de reformistiska tidningarna kan kortfattat sägas innebära att de ansåg att den rådande regleringen utgjorde en kvarleva från den feodala samhällsordningen och var således i stort behov av att förändras.³⁶ Mot denna uppfattning vände sig de korporationsbevarande förespråkarna. Ett tydligt exempel utgör de argument som framfördes i samband med försvaret av den gällande konstitutionen som utsattes för skarp kritik. Man menade att konstitution inte skulle vara något man byter såsom ”man byter klänning”, ty den härstammar från äldre tider och är anpassad för det tankesätt som motsvarar den nationalerfarenhet som vunnits genom nationens politiska liv.³⁷ I debatten om ståndsriksdagens vara eller icke vara menade de korporationsbevarande anhängarna att den unika svenska representationen var den bäst lämpade för svenskarna, med hänvisning till det unika svenska folklynet.³⁸ Att svenskarna skulle vilja bli styrda av någon annan än en kung ansågs uteslutet, återigen hänvisades till den sedan urminnes tider rådande ordningen.³⁹ Mot 1826 års förslag intog de korporationsbevarande en allmänt kritisk ställning, den svenska nationalkaraktären fick inte gå förlorad i förändringsivern.⁴⁰ Vid utarbetandet av nya lagsystem måste vid sidan av samtida samhällsbehov också äldre lagsystem beaktas och då inte enbart 1734 års lag; också lagsystemen från år 1608 och år 1442 ansågs ha relevans vid utformandet av en ny lagstiftning.⁴¹ Exempelvis ansågs utökad rättslig jämlikhet mellan män och kvinnor strida mot grundsatserna i Sveriges historiskt kända rättsutbildning.⁴²

Det är tydligt det fanns en uppfattning att svenskarna har en unik folkkaraktär och detta i allra högsta grad måste beaktas vid framarbetandet av ny lagstiftning. I de korporationsbevarande tidningarna var detta påstådda faktum också ett ofta återkommande argument mot en allt för hastig och radikal förändring av gällande rätt.

³⁶ Edgren 2005, s. 128.

³⁷ Edgren 2005, s. 258–259.

³⁸ Edgren 2005, s. 269.

³⁹ Edgren 2005, s. 273.

⁴⁰ Edgren 2005, s. 276.

⁴¹ Edgren 2005, s. 278.

Rättshistoriken Claes Peterson diskuterar 1826 års lagförslag i artikeln *Debatten om 1826 års förslag till en allmän civillag – en svensk kodifikationsstrid (publicerad i "Norden, Rätten, Historia. Festskrift till Lars Björne")*. Han menar att förslaget upprättats med den franska code civil som omedelbar förebild och var således en produkt i upplysningens anda.⁴³ Det var dock inte tanken från uppdragsgivarna. Lagrevisionens förslag skulle grunda sig på en utredning av lagarnas historia och utgöra en övergripande översyn av densamma, allt i syfte att förbättra den existerande lagen – inte förändra den i grunden.⁴⁴ Lagen hade tidigare inte betraktats som ett instrument för att genomföra ideologiska program och åstadkomma förändringar i samhället.⁴⁵ I detta hänseende innebar 1826 års lagförslag något helt nytt; förslaget gav uttryck för uppfattningen att lagen kunde användas för att genomföra ett politiskt program.⁴⁶ Peterson menar att det kanske intressantaste draget i 1826 års förslag är att ett autonomt rättssubjekt implementerades.⁴⁷ Alla medborgare skulle vara formellt lika inför lagen; detta var en klar brytning med det statustänkande som genomsyrade ståndssamhället.

Den debatt bland kontinentala rättsvetenskapsmän som kommit att kallats den tyska kodifikationsstriden och som pågick under 1810-talet påverkade, enligt Peterson, svenska jurister. Denna strid hade sin grund i att den namnkunnige civilrättsprofessorn Karl von Savigny – känd som grundare av den rättsteoretiska skolbildning som kom att benämnas den historiska skolan – riktade skarp kritik mot radikala omgestaltningar av rätten.⁴⁸ von Savigny vände sig särskilt mot den, enligt hans mening, övertro på kodifikationen som fulländning av den positiva rätten.⁴⁹ Code civil menade von Savigny utgöra ett illustrativt exempel på en misslyckad kodifiering, eftersom den genom sin ofullständighet gjorde att varje juridiskt problem inte kunde avgöras genom en bedömning av lagtextens ordalydelse vilket var en del av kodifikationstanken.⁵⁰ Kodifikationsprojekt fick inte rubba balansen mellan de olika rättsskällorna, eftersom olika rättsskällor står i organiskt förhållande till varandra.⁵¹

Uppmärksammandet av den tyska kodifikationsstriden menar jag vara synnerligen relevant. Det är uppenbart att svenska jurister påverkades av utvecklingen på kontinenten, både av de som förespråkade en omfattande kodifikation och av de som var motståndare mot densamma. Influ-

⁴² Edgren 2005, s. 278–279.

⁴³ Peterson 2004, s. 250.

⁴⁴ Peterson 2004, s. 249–250.

⁴⁵ Peterson 2004, s. 246.

⁴⁶ Peterson 2004, s. 250.

⁴⁷ Peterson 2004, s. 250.

⁴⁸ Peterson 2004, s. 251.

⁴⁹ Peterson 2004, s. 255. Min anmärkning: Kodifikationstanken innebar att man ville sammanställa gällande lagstiftning och sedvänja i enda lag – en kod – och på så sätt uppnå en fulländad lagstiftning där lagtexten var den högsta rättsskällan. Med positiv rätt menas den för närvarande juridiskt gällande rätten.

⁵⁰ Peterson 2004, s. 254.

⁵¹ Peterson 2004, s. 255.

enserna från den historiska skolan är särskilt intressanta, då en av den historiska skolans grundvalar var kopplingen mellan folket – lagen – nationen.

Peterson diskuterar remissinstansernas yttranden angående lagförslaget. Presidenten för skånska hovrätten var odelat positiv till förslaget medan Göta hovrätt var negativt inställd och riktade främst kritik mot att kommittén överskridit sitt uppdrag. I övrigt tolkar Peterson Göta hovrätts kritik som främst formell. Svea hovrätt underlät, av okänd anledning, att inkomma med ett yttrande.⁵² Peterson menar att Högsta domstolens senfärdighet att inkomma med ett yttrande visserligen kan tolkas som en ovilja mot lagförslaget. Dock poängterar han att Högsta domstolen inte främst ger intryck av att vara styrd av politiska hänsyn, istället var det juristens yrkesperspektiv som beaktades när förslaget kritiserades. Argumenten hämtades från den historiska skolan och det talades bland annat om ”rättens historiskt organiska natur”.⁵³

Forskningen kring 1826 års civillagsförslag är som synes inte särskilt omfattande. Utöver ovan redovisade undersökningar kan sägas att civillagsförslaget i många sammanhang, särskilt i översikter över den svenska rättsutvecklingen, nämns i förbifarten utan att analyseras närmare.⁵⁴ Petersons artikel är inte omfattande till sitt omfång och ser civillagsförslaget som en del av en kodifikationsstrid som utkämpades på flera håll på kontinenten. Något försök att med civillagsförslaget som utgångspunkt försöka placera in detsamma i ett större sammanhang har inte gjorts.

1.5 Källmaterial, metod och avgränsning

Undersökningen består av en kvalitativ argumentations- och idéanalys av lagmotiv, kommittébetänkanden, riksdagsprotokoll och i viss utsträckning debattskrifter. Drivande kraft bakom civillagsförslaget var Johan Gabriel Richert, varför denne kommer att vara föremål för en utförligare analys än vad som kommer att vara fallet med övriga inblandade aktörer.

Handlingar upprättade i samband med utarbetandet av lagar och lagförslag är som källmaterial utomordentligt intressanta, eftersom de är ett uttryck för lagstiftares vilja att styra undersåtarna, folket eller medborgarna. Styrning utövas genom att det skapas nya handlingsnormer eller genom att gällande praxis kodifieras.⁵⁵ Debatten i kölvattnet av kontroversiella förslag visar de olika intressen och uppfattningar som vid en given tidpunkt varit rådande i ett samhälle.

⁵² Peterson 2004, s. 257–258.

⁵³ Peterson 2004, s. 258–261.

⁵⁴ Se exempelvis Inger 1997, s. 176–179 och Höjer, s. 319 1960.

⁵⁵ Ovan anförda är givetvis en generalisering; det kan tänkas att lagstiftaren vill utöva styrning genom att befästa gällande praxis genom kodifiering vilket kan sägas vara en kombination av de båda incitamenten till lagstiftning.

Det undersökta materialet har i fråga om riksdagstrycket begränsats till utskottsbetänkanden, propositioner och utlåtanden rörande civillagsförslaget. I utskottsbetänkandena återfinns yttranden och motioner som enskilda riksdagsmän avlagt eller inkommit med. Enskilda motioner har inte undersökts. Vad beträffar remissinstanserna så har undersökningen koncentrerats till Högsta domstolens yttrande, som har studerats ingående. Hovrätternas yttranden har inte granskats. Politiska pamfletter och tidningsmaterial har inte heller undersökts, men i den mån sådana funnits publicerade i andra undersökningar och befunnits vara relevanta har dessa satts i relation till det i undersökningen behandlade materialet.

Något skall nämnas om valet av 1826 års civillagsförslag. Förslaget är av intresse eftersom franska *code civil* stod som förebild, en lagstiftning som för sin samtid framstod som radikal. Förslaget var mycket genomarbetat och det bifogades utförliga motiv. Den efterföljande debatten i riksdagen kom att pågå under en relativt lång tid. Civillagsförslaget innebar en kodifikation av privaträtten och var tänkt att införas i ett slag. Så blev det emellertid inte. Förslaget mynnade inte ut i någon ny lagstiftning, åtminstone inte sin helhet, såsom lagkommittén avsett.

Vid undersökningen av hur den nationella identiteten uppfattades följer att också medborgarbegreppet måste definieras. I uppsatsen kommer två karaktäristiska identitetsbegrepp att användas. Det kulturellt etniska betecknar dem som hävdade en nationsuppfattning där medborgaren knöts till nationen genom sitt ursprung, till skillnad mot den medborgeligt civiltiska nationsuppfattningen, där medborgarens vilja att tillhöra nationen som politisk deltagare sätts i centrum.

1826 års civillagsförslag – föremålet för undersökningen – var inte, sitt namn till trots, en fråga som begränsade sig till några år kring mitten av förra delen av 1800-talet. Perioden som berörs torde rimligen sträcka sig från 1809, då riksdagen påbörjade utarbetandet och beslutade formerna för hur lagstiftningen skulle revideras, till åtminstone år 1840–1841 då riksdagen diskuterade lagförslaget i sin helhet för sista gången. Detta är dock ingen given slutpunkt, ty delar av civillagsförslaget återkom i riksdagsdebatter under hela 1800-talet och blev i viss mån föremål för lagstiftning, om än i något modifierad form.

Uppsatsens förväntade omfattning kräver att analysen avgränsas. Undersökningen koncentreras till lagkommitténs motivuttalanden, Högsta domstolens remissutlåtanden och riksdagsdebatterna åren 1828–1829 och 1834–1835. Riksdagen 1840–1841 kommer endast att omnämnas i korta ordalag. Detta motiveras med att det inte tillkom några nya argument som inte framförts vid tidigare riksdagar. Perioden därefter berörs inte alls, eftersom förslaget inte kom att diskuteras i sin helhet efter riksdagen 1840–1841. Givetvis skulle resultatet av analysen bli både mer tillförlitligt och äga mer tyngd om alla relevanta källor kunde undersökas, men den valda avgränsning torde ändå ge ett tillräckligt underlag för en fruktbar analys.

2 Empirisk undersökning

2.1 Arbetet med civillagsförslaget

1734 års lagbok byggde i väsentlig del på äldre lagböcker, kodifierad sedvänja och tradition. Under tiden mellan stadsfästandet av 1734 års lag och 1809-1810 års riksdag hade mycket hänt på lagstiftningsområdet. Nya förordningar och en rad andra förändringar, främst till följd av genomslaget för upplysningstidens idéer, hade gjort lagstiftningen osammanhängande och svåröverskådlig. På kontinenten hade tidens nya idéer på flera håll lett till omfattande revideringar och genomgripande lagändringar. Här märks särskilt franska *code civil* från 1804.

2.1.1 Lagkommitténs uppdrag

Vid 1809-1810 års riksdag väcktes frågan om Sverige var i behov av en liknande översyn av gällande lagstiftning. Några förslagsgivare menade att 1734 års lag var i behov av en fullkomlig omarbetning.⁵⁶ Andra ville gå försiktigare fram och inrikta arbetet på att förbättra och revidera gällande lag så att den bättre svarade mot den nya tidens behov. Lagutskottet föreslog med anledning av detta att en kommitté med sakkunniga män skulle tillsättas. Denna lagkommitté skulle ha till uppgift att arbeta med lagars och författningars ”reduktion och förenkling”.⁵⁷ Det påminnes i samband med utarbetandet av lagkommitténs arbetsbeskrivning om vikten att utreda de svenska lagarnas historia, samt filosofiska och politiska grund, ty om detta inte gjordes grundligt var risken stor att försöken att åstadkomma en förbättrad lagstiftning skulle misslyckas. Efter att kommittén företagit denna översyn och föreslagit förbättringar av lagen skulle betänkandet tryckas och överlämnas till allmänheten för att ge gemene man möjlighet att inkomma med anmärkningar.⁵⁸ Detta var huvuddragen i det förslag som lagutskottet överlämnade till riksdagen för beslut.

Trots viss skepticism från prästeståndet beslutade riksdagen i enlighet med lagutskottets förslag att en lagkommitté skulle inrättas. Arbetet förväntades utmynna i ett förslag till en förbättrad civillag och kriminallag.⁵⁹ Kommitténs medlemmar kom att bestå av högre juridiska ämbetsmän

⁵⁶ Warburg 1905, s. 36. Litteraturhistoriken Karl Warburgs Richert-biografi är, sin ålder till trots, fortfarande ett standardverk på området. Biografen innehåller direktciterade primärkällor i icke ringa omfattning.

⁵⁷ Warburg 1905, s. 37.

⁵⁸ Warburg 1905, s. 38.

⁵⁹ Kommitténs arbete med kriminallagen och den efterföljande behandlingen i riksdagen kommer inte att beröras närmare inom ramen för denna uppsats. Dock kan nämnas att lagkommitténs förslag som låg färdigt 1832 så

och andra rättslärda. På förslag från kommittémedlemmarna själva beslutades att kommittén skulle bestå av en grupp arbetande ledamöter och en grupp granskande ledamöter. Den första uppsättningen arbetande ledamöter bestod av lagman Magnus Flink, häradshövdingen Karl Peter Törnebladh, professorn i Uppsala L. G. Rabenius, assessorn i kommerskollegium Olof Zenius och advokatfiskalen Per Staaff.⁶⁰ De tre förstnämnda ledamöterna var av uppfattningen att lagkommittén i största möjliga mån skulle inskränka sitt arbete till att revidera och förbättra den gällande lagen. Mot detta stod Olof Zenius uppfattning, som delades av Staaff, att arbetet skulle bestå av att författa en ny modern lagstiftning för såväl civil- som kriminalrättens område. 1814 fick lagkommittén en ny medlem, den då blott trettioårige nyblivne häradshövdingen i Vadsbo domsaga i Västergötland – Johan Gabriel Richert.⁶¹ Vid samma tid avgick de tre ledamöterna, Flink, Törnebladh och Rabenius. Förutom Richert, inträdde juris adjunkten vid Uppsala universitet Anders Erik Afzelius. Lagkommittén kom nu att bestå av huvudsakligen reformvänliga ledamöter med Zenius och framförallt Richert som ledande gestalter.⁶² Richert har allmänt ansetts vara den verkliga ledaren och pådrivaren bakom lagkommitténs arbete.⁶³

2.1.2 Johan Gabriel Richert och hans ideologiska grund

Richert drev genom hela sin karriär en politisk linje som kan betecknas som liberal och reformistisk. Trogen en människosyn starkt påverkad av upplysningstidens anda ansågs han vara frisinad.⁶⁴ Idéer från engelska liberaler, i synnerhet Jeremy Bentham, färgade Richerts samhällssyn.⁶⁵ Han ansåg att samhället lämnat medeltiden och således måste också alla kvarvarande institutioner och privilegier som inte hörde hemma i denna nya tid avskaffas. Hans korporationsfientliga åsikter framgår tydligt i den anonymt utgivna skriften *Ett och annat om korporationer, privilegier, nämnd i domstolar etc., etc., etc. i anledning af Consistorii Academici i Uppsala betänkande om den akademiska jurisdiktionen* utkommen våren 1822.⁶⁶ Utöver arbetet med civillagsförslaget i lagkommittén ledde Richert, i egenskap av sekreterare, en annan lagkommitté som översåg den akademiska jurisdiktionen.

småningom ledde till införandet av en ny strafflag grundad på kommitténs förslag. Förslaget föll vid två riksdagar men antogs 1864. Se Inger 1997, s. 177.

⁶⁰ Warburg 1905, s. 39–40.

⁶¹ Warburg 1905, s. 62.

⁶² Warburg 1905, s. 62–63.

⁶³ Warburg 1905, s. 65; Norberg 1999, s. 82; Inger 1997, s. 176.

⁶⁴ Warburg 1905, s. 90.

⁶⁵ Warburg 1905, s. 92.

⁶⁶ Skriften föranleddes av den pågående striden kring den akademiska jurisdiktionen – d.v.s. de akademiska sätenas rättighet att hålla sig med egna domstolar. En principiellt viktig fråga för Richert och hans meningsfränder som ansåg att alla medborgare skulle dömas inför samma domstol och på lika villkor.

Eftersom *Ett och annat...* författas under pågående arbete med civillagsförslaget, är det av intresse att framhålla delar ur artikeln som är talande för Richerts ideologiska syn. Han skriver:

Hvad som egentligen karakteriserar hela medeltiden är icke annat än den beständiga striden om privilegier emellan särskilda stånd och korporationer. I samma stund denna strid var utkämpad, var ock själva medeltiden förbi.⁶⁷

Om samhällsutvecklingen från det medeltida till samtiden skriver Richert:

Själviska voro visserligen äfven medeltidens korporationer, och det uti icke ringa mått; men detta var redan en självviskhet af mindre låg art; ty skråanda är ändå ett slags allmän anda – allmän nämligen för skrået. En självviskhet åter af vida högre och ädlare natur är den nationalstolthet, som medborgaren af en stat känner, då han betraktar sitt fädernesland i motsats med andra länder; så långt har följaktligen kulturen hittills hunnit, att den lyftat människan från man för sig till skråborgare och från skråborgare till medborgare i stat. Framtiden skall utvisa, om slutliga målet därmed är uppnådt.⁶⁸

Stycket ovan är talande, det framgår med tydlighet att Richert hade en medborgerligt civistisk nationsuppfattning. Den individuella medborgaren känner stolthet över nationen till vilken han tillhör. Stoltheten känner han eftersom nationen kan visa upp särdrag att låter sig jämföras med andra nationer. Nationell identitet är inte oviktigt för Richert, men han ser inte i första hand kulturella och samhällseliga företeelser som ett utslag av en speciell nationalkaraktär. Detta till skillnad mot dem som hyste en kulturellt etnisk nationsuppfattning.

Richerts åsikter fick givetvis inte stå oemotsagda. *Ett och annat...* liksom kommitténs uttalande om den akademiska jurisdiktionen debatterades i pressen och kom att bli en viktig kraftmätning mellan de korporationsbevarande och de reformistiska krafterna.⁶⁹

Till följd av sin medverkan i de båda lagkommittéerna, liksom sitt deltagande i den offentliga debatten genom publicerandet av grundliga genomgångar av samhällseliga spörsmål, kom Richert att bli en av sin tids ledande samhällsdebattörer. Genom publicerandet av artiklar och skrifter gav han de tidiga svenska liberalerna en teoretisk grund. Hans idéer och uppfattningar om samhället fick spridning bland riksdagsmän och andra offentliga personer. Den korporationsbevarande falangen kallade hans anhängare richertianer. Uttrycket var visserligen ämnat som ett skällsord men det säger något om det genomslag som Richerts idéer fick i den politiska debatten.⁷⁰

⁶⁷ Citat hämtat från Warburg 1905, s. 118.

⁶⁸ Citat hämtat från Warburg 1905, s. 119.

⁶⁹ Edgren 2005, s. 211–215.

2.2 1826 års civillagsförslag och den efterföljande debatten

Civillagsförslaget framlades för allmänheten år 1826. Det hade gått 15 år sedan lagkommittén bildades, men det skulle visa sig att förslaget inte lades till handlingarna i och med detta. Civillagsförslaget kom att valsa runt i den svenska byråkratin under en lång tid och dras i långbänk.

2.2.1 Civillagsförslagets innehåll och lagkommitténs motivuttalanden

Redan då lagkommittén fick sitt uppdrag av riksdagen beslutades att hela förslaget samt motiven skulle tryckas och försäljas till allmänheten. Tanken var att lagförslaget skulle nå ut till folket för allmän kännedom, men även ge utrymme för eventuella anmärkningar om någon ansåg att ändringar eller tillägg var påkallade. I det undersökta materialet har dock inte en enda inkommen anmärkning påträffats.

I enlighet med balkindelningen i 1734 års lagbok innehöll förslaget giftermåls-, ärvda-, jorda-, byggnings-, handels- och utsökningsbalk. Dessutom fanns ett förslag om en ny rättegångsbalk avseende den del som berörde tvistemål. Trots att civillagsförslaget till sitt yttre följde den gällande lagens uppdelning i olika balkar innehöll förslaget en hel del helt nya idéer; påverkan från fransk rätt, med liberala idéer om medborgarnas likhet inför lagen, är tydlig.

Intressant och något motsägelsefullt är lagkommitténs inledande kapitel som kan beskrivas som ett förord till lagförslaget. Där deklarerar kommittén att:

Lagen är en bok för folket. Likasom sjelfva folkstammen, under tidernas lopp, växer ut och omdanas, måste äfwen lagen, hwaruti samhällslifwet skall, få tillsägande, öfverskåda sig sjelft från hwarje betydlig ståndpunkt på dess utwicklingsbana, gång efter annan utwidgas, omarbetas och, ur massan af de söndrade delar, som under olika tidens inflytanden tillkommit, sammangutas till ett nytt helt, med ett ord: föryngras; men den bör dock alldrig annorlunda omskapas, eller i annan form framträda, än att folket städse igenkänner och förstår den.⁷¹

Trots detta uttalande, som använder sig av den historiska skolans retorik om lagarna som en organisk del av samhället, presenterar lagkommittén ett förslag som innehåller helt nya tankar som svårligen kan anses vara en del av vad ”folket städse igenkänner”. Hänvisningen till den folkliga förankringen kan möjligen ses som ett utslag av Richerts uppfattning att onödigt juristeri i största möjliga mån skulle undvikas.⁷² Ett annat sätt att tolka lagkommitténs förklaring är att se det som

⁷⁰ Norberg 1999, s. 81–82.

⁷¹ Lagkommitténs Förslag till Allmän Civillag. Stockholm 1826, Motiver, s. 1.

⁷² Warburg 1905, s. 65–67.

ett försvar mot förväntad kritik från den historiska skolan.⁷³ Lagkommittén var inte främmande för att hänvisa till hur saker ordnats i andra länders rättsordningar:

Att Commiteen utsatt en wiss led, såsom den sista, för åtnjutande af bakarf och sidorarf, torde ej förefalla besynnerligt för någon, som gjort sig bekant med hwad de flesta andra länders lagar i samma hänseende innehålla, och med de stadganden af dylik beskaffenhet, som äfwen hos oss fordom varit gällande.⁷⁴

Vad som diskuteras var frågan huruvida istadarätten⁷⁵ skulle avgränsas. Kommittén rättfärdigade sitt ställningstagande både med hänvisning till utländsk rätt och hur det varit i Sverige enligt äldre lagstiftning.

Hänvisningen till äldre svensk lagstiftning är ett återkommande tema i motiven till civillagsförslaget. Ett bra exempel är då den kontroversiella frågan om upphävande av förbudet att skänka eller testamentera arvejord på landsbygden diskuteras.⁷⁶ Lagkommittén beskriver först hur det var ordnat i äldre tider:

I den aflägsna forntid, då Staten utgjorde, icke en förening af särskilda medborgare, utan en sammansättning af särskilda slægter, war också jordäganderätten fästad, mera wid slægten, än wid personen.⁷⁷

Detta är en del av lagkommitténs beskrivning av det gamla korporationssamhället. Genom sitt sätt att beskriva hur det gamla samhället var ordnat kan det motsatsvis utläsas att när samhället nu är en förening av särskilda medborgare är det sålunda möjligt att ändra lagstiftningen. Slutsatsen blir alltså att: ”Det är af sådan anledning, som man ur förewarande förslag uteslutit den hittills gällande lag mot arfwejords bortgifwande.”⁷⁸ Utan att dra det hela för långt kan det påstås att i det äldre korporationssamhället hade, enligt lagkommittén, ett upphävande av förbudet varit utslutet; men i och med den nya samhällsordningen som består av självständiga medborgare i en nation är det nödvändigt att upphäva förbudet.

Lagkommittén ville använda lagstiftningen som ett medel för att genomdriva lagstiftarens vilja. Landets seder och bruk skulle domaren ta hänsyn till i fall då lagtexten eller motiven inte erbjöd någon lösning på tvisten. När motiven till rättegångsbalken diskuterades framfördes följande beträffande en situation då lagstiftning saknas:

⁷³ Detta synsätt framhåller Claes Peterson. Se Peterson 2004, s. 257.

⁷⁴ Lagkommitténs Förslag till Allmän Civillag. Stockholm 1826, Motiver, s. 42.

⁷⁵ Istadarätt innebär att en annan släkting får inträda som arvsberättigad om den avlidnes barn eller andra avkomlingar dött före arvlåtaren. I 1734 års lag var arvsrätten inte lika mellan stånden, man och kvinna eller stad och landsbygd. Institutet istadarätt har tillämpats i Sverige sedan medeltiden.

⁷⁶ Lagregleringen var en annan på landsbygden än i städerna.

⁷⁷ Lagkommitténs Förslag till Allmän Civillag. Stockholm 1826, Motiver, s. 116.

⁷⁸ Lagkommitténs Förslag till Allmän Civillag. Stockholm 1826, Motiver, s. 117.

Wid dessas bedömande måste Domaren söka sin ledning, icke i allmänna rättsbegrepp, utan i principerna för den lag, han är satt att tillämpa: han skall rätta sina omdömen efter hwad lagstiftaren tänkt, och icke efter sina egna eller andras fria speculationer. Med willkor af en sådan undergifwenhet för lagens högre actuoritet, är det honom äfwen tillåtet att lämpa sig efter landets seder och bruk, der de icke eller i öfrigt hafwa oskäl med sig; ty landets sed är landets oskrifna lag, men oskäligh sed är osed.⁷⁹

Detta uttalande går i linje med den historiska skolans uppfattning och kritiken mot övertron på möjligheten att skapa en lagstiftning som löser alla upptänkliga tvister.⁸⁰ Det visar också att lagkommittén var av den uppfattningen att nationen var enad och att det fanns seder och bruk som var typiskt svenska. Denna uppfattning behöver inte vara orimlig, men den är ändå anmärkningsvärd med tanke på de stora lokala skillnader i seder och bruk som torde ha förekommit i de olika delarna av landet.

Richert var, som antydds ovan, angelägen om att förändra domstolsorganisationen. Detta fick genomslag också i civillagsförslaget. Exemplet nedan, hämtat från motiven till rättegångsbalken vid tvistemål, är också ett bra exempel på lagkommitténs retorik när de föreslagna förändringarna diskuteras:

Om derföre lagstiftningen, genom öfwerflödiga instantier, genom domstolares ojemna verksamhet eller mindre tillgänglighet, genom inwicklade och tröga processformer, fördröjer och förswärar sakernas gång, så gäckas hwarje rättsökandes tillbörliga anspråk på skydd för sina medborgerliga rättigheter: allmänna aktningen för lagen minskas, då man ser huru wanmäktig den är att meddela en sann hjälp; och sjelfwa rättvisan förlorar i sitt värde, genom svårigheterna att den ernå.⁸¹

Lagkommittén ville införa en princip om skyndsamhet vid domstolsprocessen, detta för att garantera de medborgerliga rättigheterna. Här framgår den medborgerligt civistiska tanken i kombination med den liberala individualismen tydligt. Hänvisning till medborgerliga rättigheter står i kontrast mot den korporationsbevarande sidans värnande om samhällets rådande ordning som det mest skyddsvärda. Individens rätt i det enskilda fallet sågs som rättvisans högsta mål.

Med ovan redovisade exempel som underlag, vilka visar den anda som civillagsförslaget genomsyras av, skall i det följande mottagandet av förslaget hos remissinstanserna och riksdagen avhandlas.

⁷⁹ Lagkommitténs Förslag till Allmän Civillag. Stockholm 1826, Motiver, s. 269–270.

⁸⁰ Se ex. Peterson som redovisar huvuddragen i den historiska skolans kritik mot kodifikationsideologin. Peterson 2004 s. 253–255.

2.2.2 Civillagsförslagets behandling vid riksdagen 1828–29

Vid riksdagen 1828–1829 avlämnade lagutskottet ett betänkande som behandlade lagkommitténs förslag till ny civillag. Flera av lagutskottets ledamöter ansåg att ett beslut inte kunde fattas under denna riksdag, med förevändningen att förslaget till ny kriminallag ännu inte framlagts.

Ett antal riksdagsmän anförde särskilda yttranden i samband med överläggningen i ständerna. August von Hartmansdorff, tillhörande den korporationsbevarande sidan och ledamot av Ridderskapet och Adeln uttalade angående civillagsförslagets långt gående förändringar av gällande lag:

Det förhöll sig med samhällskroppen, som med människokroppen. En hastig förändring i den senares lefnadsordning vållar vantrefnad och illamående, och af rubbning eller afbrott i samhällskroppens åldriga bruk och vanor uppkommer nödvändigt vantrefnad och oordning. En hastig och total lagförändring vore i synnerhet äfventyrlig för allmogen samt för äldre Domare och Embetsmän, hvilkas nu egande lagkunskap blefve på en gång tillintejord, hvaraf ej annat än oreda kunde förvänta.⁸²

Utöver detta generalangrepp på civillagsförslaget hänvisade också von Hartmansdorff till att kriminallagen ännu inte presenterats liksom att Högsta domstolen inte inkommit med sitt yttrande varför hans slutsats blev att ett beslut under inga omständigheter kunde fattas vid denna riksdag.⁸³

Justitierådet Nils W. Stråle ansåg att lagkommittén borde ha nöjt sig med att omarbete den gällande lagen och inte skapa något nytt. Han yttrade att ”lagstiftaren borde väl stå med sina begrepp framom folket, men han finge dock ej gå för långt förut, ty då följer ej folket med, och Lagen blifver ej antagen eller efterlevd”⁸⁴. I egenskap av justitieråd satt Stråle i Högsta domstolen, vilken var en av de remissinstanser som hade till uppgift att granska lagförslaget. Vid tidpunkten för 1828–1829 års riksdag hade Högsta domstolen ännu inte inkommit med sitt yttrande. Retoriken Stråle använde sig av visar att han tillhörde den korporationsbevarande sidan och att han dessutom såg lagen och folket som en enhet. Lagen måste anpassas till folkets seder, bruk och kynne – en ståndpunkt som förutsätter att folket uppträder på samma sätt i nationens alla delar för att teorin skall fungera i praktiken. Om man inte tror sig kunna definiera ett gemensamt rättsmedvetande och en gemensam sedvänja som är allmängiltig för hela folket, är en ståndpunkt som den Stråle anförde inte möjlig att vidmakthålla. Tilläggas bör att det mycket väl kan ha varit riktigt som Stråle och hans meningsfränder anförde: att det verkligen fanns ett gemensamt rättsmedvetande och en tradition av gemensamma sedvänjor i hela landet. Det troliga är ändå att detta

⁸¹ Lagkommitténs Förslag till Allmän Civillag. Stockholm 1826, Motiver, s. 253–254.

⁸² Lag-Utskottets betänkande 1829 N:o 74. s. 11.

⁸³ Lag-Utskottets betänkande 1829 N:o 74. s. 11–12.

⁸⁴ Lag-Utskottets betänkande 1829 N:o 74. s. 12–13.

rättsmedvetande uppkommit genom påbud från statsmakten alltsedan landets administrativa apparat förfinades under främst Gustav II Adolfs regeringstid. Mindre troligt är att rättsmedvetandet härrör från urgamla sedvänjor som varit allmänt vedertagna i landets alla delar och en produkt av folkets inneboende karaktär. Oviljan att förändra lagen med förevändning att lagen inte passar folket kan tolkas som ett utslag av den kulturellt etniska nationsuppfattningen.

Alla var inte negativt inställda till lagkommitténs förslag. Greve Fredrik Bogislaus von Schwerin försvarade kommitténs slutsatser och menade att lagen måste följa samhällsutvecklingen. Beträffande kvinnans rättigheter anför han att ”den Lag, som gynnar son framför dotter, [är] en lemning från den tid då mannen, för det han försvarade jorden, fick vara despot och neka kvinnan menniskorätt”.⁸⁵ Han ansåg, liksom Friherre Carl Henrik Anckarsvärd, att riksdagen skulle pröva lagkommitténs förslag under pågående riksdag. Vidare ansåg von Schwerin att det inte innebar ett hinder att kriminallagen inte var färdig för granskning, då denna lag hade helt andra ändamål än civillagen.⁸⁶ von Schwerin angriper korporationssamhället och talar om ”menniskorätt”, vilket tydligt påvisar reformistiska utgångspunkter. Tillsammans med ovan nämnde Anckarsvärd tillhörde von Schwerin sin tids mest framträdande tidigliberala riksdagsmän.⁸⁷

En rad yttranden, utöver de ovan anförda, framställdes när lagutskottets betänkande avhandlades i ständerna. Flertalet framhöll omständigheter som utgjorde hinder för riksdagen att fatta ett beslut under pågående riksdag. Två uppfattningar återkom: dels att lagkommittén utarbetat en ny lag istället för att förbättra den gamla och dels att kriminallagen ännu inte var färdig för granskning, vilket ansågs utgöra ett hinder för riksdagens prövning.

Ständerna företog inte en slutgiltig prövning av lagförslaget vid denna riksdag, varken i sin helhet eller av utvalda delar. En starkt bidragande anledning torde vara att Högsta domstolen ännu inte inkommit med sitt yttrande över förslaget. Det fanns också ljudliga motståndare som framförde kritik mot förslaget i sig. von Hartmansdorff och Stråle utmärkte sig genom sina särskilda yttranden i lagutskottets betänkande. Dessa båda visade en tydlig korporationsbevarande linje och en kulturellt etnisk nationsuppfattning genomsyrar den argumentation de förde mot förslaget.

⁸⁵ Lag-Utskottets betänkande 1829 N:o 74. s. 14–15.

⁸⁶ Lag-Utskottets betänkande 1829 N:o 74. s. 15.

⁸⁷ Norberg 1999, s. 74–75.

2.2.3 Högsta domstolens granskning av civillagsförslaget (1833)

Högsta domstolens yttrande över lagkommitténs civillagsförslag kom att dröja ända fram till 1833. Anledningen till fördröjandet påstods vara att man dels ville att Svea hovrätt först skulle inkomma med sitt yttrande (vilket över huvud taget aldrig skedde) och dels att man inväntat förslaget till ny kriminallag. Det yttrande som slutligen framlades av Högsta domstolen innehöll mycket kritik gentemot lagkommitténs förslag. Man ansåg att lagkommittén omskapat lagen på ett sådant sätt att den inte längre kunde igenkännas. Retoriken i Högsta domstolens yttrande känns igen från de korporationsbevarande krafterna som uttalat sig vid riksdagen 1828–1829. Redan i yttrandets inledning slog Högsta domstolen fast att:

[...] då all borgerlig Lag ifrån början utgjort och borde utgöra en sammanfattning af rättsgrunder, hvilka, ledande sitt ursprung från Folkets lynne, sedvanor och behof, blifvit under en längre tid af erfarenheten pröfvade och godkände samt af Folket efterlevade, innan de såsom Lag antagas, det förekom bemälte Ledamöter icke allenast olämpligt, utan kanske äfven vådligt, att, uti ett bestående samhälle på en gång företaga en så beskaffad omskapning af hela Lagen.⁸⁸

Lagen skulle anpassas till folket. Budskapet var tämligen klart; man ansåg att en sådan genomgripande förändring av lagen som kommittén föreslog rent av kunde vara skadlig.

Justitierådet Stråle, som också yttrade sig i riksdagsdebatten i egenskap av ledamot i lagutskottet och som riksdagsman, var den mest polemiska av de ledamöter som framförde kritik i Högsta domstolens remissyttrande. Han ondgjorde sig i ett särskilt yttrande över lagkommitténs förändringsiver och menade:

Man byter icke om Lag såsom man bortkastar en gammal klädnad och påtager en ny, utan den nya Lagen bör vara sådan, att man ej märker någon annan förändring, än att mera redighet, fullständighet och tydlighet vunnits, än den gamla Lagen med dess mångfaldiga tillägg och förändringar kunde gifva. Folket älskar i allmänhet icke att ombyta Lag, utan vill anse det för rätt, som af ålder så varit betraktadt, och om ett nytt Lagbud meddelas, så måste det finna gensvar i hvarje förnuftig medborgares sunda omdöme, eljest blifver det icke bestående.⁸⁹

Här är intressant att framhålla likheten mellan den retorik som Stråle använde i sitt yttrande med den retorik som användes i en debattartikel, publicerad i tidningen *Argus den fjerde* i december 1827. En eventuell representationsförändring diskuterades och artikelförfattaren, som tillhörde

⁸⁸ Högste Domstolens Protocoll, vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civil-Lag. 1836 s. 2–3.

⁸⁹ Högste Domstolens Protocoll, vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civil-Lag. 1836 s. 6.

den korporationsbevarande falangen menade att man inte bytte konstitution som ”man bytte klänning”.⁹⁰

Stråle resonerade kring nationell identitet och menade att: ”[...] uti en ny Lag böra intagas allmänna föreskrifter om Svensk-mannarätt, hvaruti den består, sätten, huru den uppkommer och förvärfvas samt hvarigenom den förloras”.⁹¹ Den nationella identiteten återkom när majoriteten av Högsta domstolens ledamöter kritiserade förslaget angående fästning till äktenskapet. De menade att:

[...] borde lämpa sig efter folkets redan antagna begrepp och lofliga sedvanor, för att draga nytta af dem; ty och då de hittills gällande stadganden angående trolofning, enligt pluralitetens omdöme, voro mer afpassade efter Svenska Nationens seder[...].⁹²

Återkommande i remissyttrandet är åsikten att lagen måste anpassas till det svenska kynnet. Den kulturellt etniska nationsuppfattningen, som betonar varje folkslags särskilda karaktär förekommer i den kritik som framförs. Särskilt tydligt framkommer den i Stråles yttranden. Ett talande exempel är då lika arvsrätt mellan man och kvinna diskuteras. Stråle ställde först en retorisk fråga till läsaren:

Finns det någon abstract rättsgrund för egendomens fördelning könen emellan, hvilken i alla land och ibland alla folk ovillkorligen kan och bör tillämpas, eller skall detta bero af hvarje folkslags särskilda lynne och vanor?⁹³

Här ställdes den liberala rättsuppfattningen om universella mänskliga rättigheter mot uppfattningen att varje folkslag har en särskild karaktär och det är utifrån dessa förutsättningar lagstiftaren måste arbeta. Svaret på den av Stråle ställda frågan låter inte vänta på sig. Strax därefter anförde han:

För min del är jag af den senare uppfattningen och lemnar undersökningen i förra afseendet till dem, som gjort det filosofiska studium till sin hufvudsak. Nu synes det mig klart, att ett förhållande, som i århundraden existerat, icke kan hafva uppkommit af ett blott godtycke, eller af den starkares makt öfver den svagare, utan att någon verklig rättsgrund finnes, hvarpå detta förhållande hvilar. Den torde ock snart upptäckas, om man forskar derefter.⁹⁴

Citatet är talande; Stråle menade att rådande rättsförhållanden var ett resultat av århundraden av idogt arbete med lagtexten i strävan mot att förbättra densamma. Lagen hade anpassats till den

⁹⁰ Hänvisning till *Argus den fjerde*, n:o 298 13/12 1827 i Edgren 2005, s. 259.

⁹¹ Högste Domstolens Protocoll, vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civil-Lag. 1836, s. 12.

⁹² Högste Domstolens Protocoll, vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civil-Lag. 1836, s. 13.

⁹³ Högste Domstolens Protocoll, vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civil-Lag. 1836, s. 34.

⁹⁴ Högste Domstolens Protocoll, vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civil-Lag. 1836, s. 34.

svenska karaktären i en organisk utveckling som också omfattade tidigare generationers erfarenheter och kunskaper. Påverkan från den historiska skolan lyser igenom och dragen av den kulturellt etniska nationsuppfattningen är uppenbara.

Efter genomgången av civillagsförslagets materiella delar avslutade Högsta domstolen med ett allmänt utlåtande över lagkommitténs förslag. Justitierådet Themptander riktade i ett säryttrande kritik mot kodifikationstanken som sådan, han menade att:

Man har längesedan öfvergifvit den bländande förhoppningen, att en positiv Lag i dessa ämnen skulle kunna utstuderas, hvilken vore för alla tider och alla länder passande. Man lärer tvertom vara temligen almmänt ense, att en och samma Lag hvarken kan vara lämplig för olika tidevarf, eller för en och samma tid hos olika Nationer.⁹⁵

Ur detta kan kritik mot kodifikationstanken i enlighet med den historiska skolans doktrin utläsas, men också en uppfattning om att nationer och folkslag skiljer sig åt i sådan mån att en lagstiftning omöjligt kan göras universell. Det är således dömt att misslyckas om rättsgrunder från utländsk lagstiftning införlivas i den svenska lagstiftningen. Ett sådant förfarande kan få negativa följder vilket framhölls med hjälp av denna liknelse:

Den som får sig uppdraget, att utarbete en Lagredaction, finner sig ungefärligen i samma ställning, som författaren af en språklära. Hvad denne skrifer får väl namn af reglor, och det utgör äfven reglor för barn, och för de utländningar, som vilja lära språket; men i dessa reglors bestämmande är författaren underkastad hvad allmänna bruket redan afgjort. Han måste respectera alla de egenheter och anomalier, detta åstadkommit. I annat fall blifver hans arbete, om icke oläst, åtminstone olämpligt för sitt ändamål. Minst af allt skulle det kunna lyckas honom, att så godt som helt och hållet, uttränga det inhemska språket, och i stället införa en annan Nations.⁹⁶

Lagkommittén hade, liksom en misslyckad språklärare, utträngt det svenska till förmån för något utländskt. Genom framläggandet av civillagsförslaget presenterades ett lagförslag som i väsentliga delar skiljer sig mot vad som var gammalt och känt. Detta lagförslag ansågs skilja sig i sådan grad mot den gällande lagens grundprinciper att resultatet kunde karakteriseras som något utländskt.

⁹⁵ Högste Domstolens Protocoll, vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civil-Lag. 1836, s.241–242.

⁹⁶ Högste Domstolens Protocoll, vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civil-Lag. 1836, s. 242.

2.2.4 Civillagsförslagets behandling vid riksdagen 1834–1835

Vid riksdagen 1834–1835 föranledde 1826 års civillagsförslag en proposition från Kongl. Maj:t, två betänkanden från lagutskottet och ett antal motioner från enskilda riksdagsledamöter.

I propositionen framhöll Kongl. Maj:t att förslaget till ny kriminallag ännu inte granskats av Högsta domstolen. Man menade dock att det var upp till riksdagen att ”till större eller mindre del, i den mon tiden medgifver” ta ställning till förslaget. Man infordrade också de utlåtanden som ännu inte inkommit från remissinstanserna.⁹⁷

I utskottsbetänkandena redogjordes för yttranden och motioner från ständerna. Bland de negativa rösterna märktes justitierådet Ståle, Herr Strussenfelt och von Hartmansdorff. Motiven för att ersätta det gamla – alltså den gällande lagen – ansågs inte ha motiverats tillräckligt för att kunna genomföras.⁹⁸

På förslag av W. F. Dalman uppmanade lagutskottet lagkommittén att förslagets väsentligaste principfrågor skulle sammanfattas och en tabellarisk uppställning över förändringar gentemot gällande lag skulle bifogas till lagförslaget.⁹⁹

Med beaktande av att flertalet motionärer menade att civilagsförslaget inte heller under denna riksdag kunde bli föremål för granskning, rekommenderade Lagutskottet ständerna att avvakta med granskningen till nästa riksdag.¹⁰⁰ Civillagsförslaget ansågs alltså inte heller denna gång vara färdigt för granskning. De viktigaste invändningarna rörde dels bristen på överskådlighet – vad var nya rättsprinciper och vad var förbättringar av den gällande lagen? Dels frågan om kriminallagen, som ännu inte hade granskats av Högsta domstolen. Genom att hänvisa till remissinstansordningen, hävdade man att kriminallagen inte var färdig för riksdagens slutgiltiga granskning. Man ansåg att de båda lagförslagen skulle granskas av riksdagen vid ett och samma tillfälle då vissa delar ansågs vara beroende av varandra. Detta kan ses som en politisk strategi från motståndare till förslaget, man drog det helt enkelt i långbänk och förhindrade på så sätt att det blev möjligt att verkställa förslaget.

Kritik mot kravet på en överskådlig uppställning över skillnader mellan den nya och gamla lagen kom bland annat från Friherre Boije. Han menade att skälet för att bibehålla eller förkasta vad som är nu gällande lag inte bör grundas på forna tiders åsikter utan bedömas utifrån de resultat i samhället som gällande lagstiftning fört med sig. Han menade också att bristen på motiv till 1734-års lag försvårade den jämförelse som efterfrågades.¹⁰¹ Boije tar genom detta uttalande tyd-

⁹⁷ Kongl. Maj:ts Nåd. Proposition 1834 N:o 54. s. 4.

⁹⁸ Lag-Utskottets betänkande 1834 N:o 81. s. 5.

⁹⁹ Lag-Utskottets betänkande 1834 N:o 81. s. 6–8.

¹⁰⁰ Lag-Utskottets betänkande 1834 N:o 81. s. 8.

¹⁰¹ Lag-Utskottets betänkande 1834 N:o 148. s. 9–10.

ligt avstånd från åsikten att man vid lagstiftningsarbetet kategoriskt måste visa hänsyn mot gällande lagstiftning och äldre rättstradition.

Från de korporationsbevarande politikernas läger kom också kritik. von Strussenfelt, riksdagsledamot tillhörande adelsståndet, reserverade sig mot lagutskottets utlåtande och kom med ett eget yttrande som i sammanhanget får anses vara tämligen omfattande. Han riktade skarp kritik mot idén om en översiktig tabellarisk jämförelse mellan de två lagförslagen och gällande lagstiftning. En sådan jämförelse var enligt hans mening fruktlös. I stället föreslog han vad han ansåg vara det enda rätta medlet för att nå en djupare kännedom: ett grundligt studium av ämnet.¹⁰²

von Strussenfelt förespråkade en gemensam prövning av civil- och kriminallagsförslaget. Han räknade upp ett antal exempel från kontinenten, bland annat Frankrike och Bayern, där man infört stora lagomarbetningar med ganska långa tids mellanrum. Dock ansåg han att dessa exempel helt saknar relevans, ty omständigheterna och förhållandena skiljde sig gentemot de svenska.¹⁰³

Ur detta kan den kulturellt etniska nationsuppfattningen utläsas. von Strussenfelt ville studera förhållandena i Sverige och utifrån resultatet framställa ett förslag som anpassats till svenska förhållanden och det svenska folket.

2.2.5 Civillagsförslagets behandling vid riksdagen 1840–1841

Lagutskottets önskan om tablåer med en jämförelse mellan civillagsförslaget och gällande lagstiftning uppfylldes. Dock kunde man inte rekommendera riksdagen att pröva lagförslaget då en jämförande tablå ännu inte hade upprättats över kriminallagsförslaget.¹⁰⁴

Alla var dock inte överens om att lagförslaget inte var redo för en slutgiltig prövning. Johan Fredric Dahllöf från Elfsborgs län, ledamot i bondeståndet, ansåg att lagförslaget så snart som möjligt skulle antagas. Han menade att det var ett stort steg framåt för nationen om lagen kunde antas i sin helhet. Angående den ängsla som många uttryckte över de konsekvenser som ett antagande av lagförslaget skulle få, yttrade Dahllöf:

De falska förespeglingar af befarade vådor, hvilka ej gerna uteblefvo, så snart fråga vore att införa något nytt, om än aldrig så fullkomligt och aldrig så mycket af behovet påkalladt, borde alltså ej längre få afhålla nationen från ett, öfver tretio år förhindradt, åtnjutande af hvad redan 1809 års Ständer ansetts vara för densamma af så väsendligt vigt.¹⁰⁵

¹⁰² Lag-Utskottets betänkande 1834 N:o 148. s. 13.

¹⁰³ Lag-Utskottets betänkande 1834 N:o 148. s. 16.

¹⁰⁴ Lag-Utskottets utlåtande 1840 N:o 142 s. 22.

¹⁰⁵ Lag-Utskottets utlåtande 1840 N:o 142 s. 2.

Som framgår av ovan citerade stycke talade Dahllöf om en lagstiftning för nationen och nationens behov. Här framgår en tydlig skillnad gentemot dem som såg till folkets behov vid lagstiftningsprocessen. Ur Dahllöfs yttrande kan en medborgerligt civistisk syn på nationen skönjas.

Trots en del invändningar föreslog lagutskottet att en slutgiltig prövning inte skulle företas under pågående riksdag med hänvisning till de hinder man ansåg föreligga. Ständerna följde lagutskottets rekommendation, det blev således inte heller vid denna riksdag någon prövning av lagförslaget. Det var nu över trettio år sedan frågan väcktes för första gången och nästan femton år sedan lagkommittén redovisade det färdiga lagförslaget för allmänhetens kännedom, remissinstansernas granskning och riksdagens prövning. Genom formella invändningar lyckades förslagets motståndare förhindra att en slutlig prövning av lagförslaget i sin helhet någonsin kom till stånd.

3 Sammanfattning och avslutande diskussion

Under 1800-talet genomgick det svenska samhället stora förändringar och den struktur som varit gällande under hundratals år var inte längre självklar och oantastlig. Förändringarna skedde dock stegvis och inte utan motstånd, område efter område blev föremål för lagstiftning efter hand som seklet framskred och samhället förändrades i riktning från den korporationsanpassade ordningen mot ett system där individen i egenskap av medborgare sattes i främsta rum. Det var också en tid då det nationella blev en alltmer betydelsefull aspekt av tillvaron. Medvetenheten om en nationell identitet bredde ut sig och nationen framstod alltmer som den förenande länken mellan medborgarna, oavsett vilken samhällsklass man tillhörde.

Syftet med uppsatsen har varit att analysera den politiska debatten kring 1826 års civillagsförslag och sätta in detta i ett samhälleligt och politiskt sammanhang. Den övergripande frågan som uppsatsen sökt besvara var om debatten kring 1826 års civillagsförslag påverkades av nationella föreställningar? För att utreda detta har dels de politiska åsiktsläger som framträdde i anslutning till civillagsförslaget sökts identifieras. Dels har undersökts om de uppfattningar om det nationella som florerade under tidigt 1800-tal, det medborgerligt civistiska och det kulturellt etniska, kan spåras i den politiska debatten?

Undersökningen har visat att det går att urskilja en korporationsbevarande respektive en reformistisk sida i den politiska debatten kring 1826 års civillagsförslag. Den korporationsbevarande sidan använde sig ofta av en retorik där den kulturellt etniska nationssynen framträder. Detta är genomgående i det undersökta materialet. Hos den reformistiska sidan kan drag av den medborgerligt civistiska nationsuppfattningen skönjas, det är dock inte lika vanligt förekommande och inte heller lika tydlig.

Det har också visats att i fall där en kulturellt etnisk nationsuppfattning är framträdande återfinns en uppfattning att lagstiftningen skulle vara ett utslag av den lokala (nationella) sedvänjan och den svenska folkkaraktären.

Resultatet av undersökningen bekräftas av Edgrens avhandling där han visar att det utvecklades en nationell medvetenhet och identitet till följd av den kritik som bland annat framfördes i den framväxande oppositionella pressen gentemot det rådande korporationssamhället.¹⁰⁶

Det har alltså visats att orsaken till att civillagsförslaget inte blev verklighet kan förklaras av att starka politiska krafter var av den uppfattningen att lagstiftningen skulle anpassas till folkets nationella särprägel. Den i inledningen presenterade hypotesen kan således sägas ha bekräftats. Vid bedömandet av förklaringsvärdet av den i uppsatsen drivna hypotesen måste det politiska

¹⁰⁶ Edgren 2005, passim.

klimatet också tillmätas betydelse. Lagkommittén tillsattes i en tid av kaos, enväldet var störtat och det fanns utrymme för reformer och den politiska diskussionen kunde hållas tämligen öppen. Med tiden stärkte kungen sin makt och förutsättningarna för radikala förslag försämrades.

Historiken Torvald T:son Höjer har i sin stora Karl XIV Johan-biografi anmärkt att ”liberalernas krav på avskaffandet av regleringar, privilegier och skråväsen” stod mot det konservativa som av principiella skäl försvarade de traditionsrika korporationerna. Regeringen hörsammade Högsta domstolens invändningar och ställde sig negativ till att upphöja 1826 års civillagsförslag (och kriminallagsförslag) till svenska lag.¹⁰⁷

Trots att den politiska realiteten förändrades under undersökningsperioden i och med att de konservativa krafterna åter stärkte sin ställning vill jag mena att den i uppsatsen förda hypotesen ändå är väl underbyggd genom de uttalanden som framhållits i uppsatsen.

Mycket av kritiken mot civillagsförslaget var av formell karaktär, men bakom dessa invändningar tycks det ha funnits en motvilja mot förslaget i sig. Även om man återkommande hävdade att det fanns ett behov av att förändra lagstiftningen, menade man från den korporationsbevarande sidan att det måste utredas och utforskas grundligare än vad som hade gjorts. Detta krav uppställdes, trots att förslaget var mycket genomarbetat och motiven utförliga. Svårigheten att nå en slutgiltig granskning av civillagsförslaget kan också ha andra förklaringar än politiska. Detta har också framförts av Claes Peterson beträffande Högsta domstolens granskning av lagförslaget. Jag kan mot bakgrund av det undersökta materialet dock inte ställa mig bakom Petersons uppfattning att motståndet till allra största delen vilade på formell grund. Både politiska och nationella intressen framträder tydligt också i justitierådens argumentation. I detta sammanhang är det också intressant att ett av de mest kritiska justitieråden, Nils W. Stråle, dessutom var riksdagsman och ledamot av lagrådet. Han satt utan tvivel på dubbla, om inte rent av trenne, stolar. Min tolkning är att Högsta domstolen mycket väl kan ha styrts av politiska hänsyn, vilket också visas i undersökningen.

Av intresse i frågan om de formella hindren är ett yttrande från 1834 av Friherre Stael von Holstein. Han menade att genom tillämpningen av gällande föreskrifter i grundlagen rörande behandlingen av lagfrågor mötte ständerna ett oöverstigligt hinder när ett helt nytt lagverk skulle prövas. Även det enklaste ärende tog mycket tid i anspråk och von Holstein hävdade att det inte var praktiskt möjligt att pröva både civil- och kriminallagsförslaget vid en och samma riksdag under den gällande konstitutionen.¹⁰⁸

Detta yttrade stämmer säkerligen väl överens med den tidens konstitutionella realitet. Dock motsäger inte detta bilden av att det fanns ett stort motstånd mot det materiella innehållet i för-

¹⁰⁷ Höjer 1960, s. 319.

slaget, även om det främst var dylika förevändningar som användes för att angripa det. Ett sådant argumentationssätt kan förklaras av bristen på egentlig ideologisk grund hos de korporationsbevarande politikerna.¹⁰⁹ Man var helt enkelt motståndare till förändringar av den gällande samhällsordningen och valde kanske det vapen som fungerade bäst för att försvara sin sak. I fallet med civillagsförslaget förhalades detta således med hänvisning till de påstådda formella bristerna. Den slutliga granskningen och därmed också ett eventuellt antagande av lagförslaget i sin helhet lyckades man genom detta tillvägagångssätt skjuta upp gång på gång.

Mot ovan anförda förklaringsmodell måste ställas de korporationsbevarande politikernas ivriga värnande om de svenska rättstraditionerna och åsikten att det var av vikt att lagen anpassades efter det svenska rättsmedvetandet. Detta tyder på att det faktiskt fanns en stark uppfattning att det var viktigt att ta sådana hänsyn i lagstiftningsprocessen. I detta sammanhang kan påminnas om den historiska skolans inverkan på svenska jurister och rättslärda. Det är sannolikt att de korporationsbevarande politikerna, som förespråkade en organisk samhällsmodell, hade lätt att ta till sig argument från den historiska skolan i lagstiftningsfrågor. Inom denna teoribildning framhöll man särskilt vikten av ett organisk rättssystem där sedvänja och historia var viktiga parametrar.

Denna avslutande diskussion synes utmynna i en fråga som inte låter sig besvaras inom ramen för denna uppsats: Använde de korporationsbevarande politikerna anspelningen på den nationella identiteten som ännu ett medel för att förhindra en samhällsförändring? Eller var det ett mål i sig att värna det svenska genom att avvärja varje försök att införa lagstiftning som var starkt påverkad av kontinental rätt på bekostnad av den inhemska rättstraditionen och därför kunde karaktäriseras som något utländskt?

¹⁰⁸ Lag-Utskottets betänkande 1834 N:o 81. s. 16.

¹⁰⁹ Detta med stöd av Norberg, se ovan i not 122.

4 Källförteckning

Tryckta källor

Motiver, Lagkommitténs Förslag till Allmän Civillag. Stockholm 1826

Lag-Utskottets betänkande 1829 N:o 74

Lag-Utskottets betänkande 1834 N:o 81

Lag-Utskottets betänkande 1834 N:o 148

Kongl. Maj:ts Nåd. Proposition 1834 N:o 54

Högste Domstolens Protocoll, vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civil-Lag. 1836

Lag-Utskottets utlåtande 1840 N:o 142

5 Litteratur

Anderson, Benedict, *Den föreställda gemenskapen – reflektioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg: Daidalos, 1992.

Edgren, Henrik, *Publicitet för medborgsmannavett – Det nationellt svenska i Stockholmstidningar 1810–1831*. Uppsala: Studia Historica Upsaliensia, 2005.

Edquist, Samuel, *Nykttra svenskar. Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879-1918*. Uppsala: Studia Historica Upsaliensia, 2001.

Gellner, Ernest, *Stat, nation, nationalism*. Nora: Nya Doxa, 1997.

Hobsbawm, E.J., *Nations and Nationalism since 1780 – Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge university press, 1990.

Höjer, Torvald T:son, *Carl XIV Johan, Konungatiden (vol III)*. Stockholm: Norstedts, 1960.

Inger, Göran, *Svensk rätts historia*. Stockholm: Liber, 1997.

Jansson, Torkel, *Adertonhundratalets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer c:a 1800–1870*. Uppsala: Studia Historica Upsaliensia, 1985.

Norberg, Johan, *Den svenska liberalismens historia*. Stockholm: Timbro, 1999.

Peterson, Claes, ”Debatten om 1826 års förslag till allmän civillag – en svensk kodifikationsstrid?”, i (red.) Kekkonen, Jukka, *Festskrift till Lars Björne – Norden, rätten, historia*. Helsingfors: Finska juristföreningen, 2004.

Warburg, Karl, *Johan Gabriel Richert: hans lefnad och uttalanden. Band 1–2*. Stockholm: Nordstedt, 1905.